

Uygurca *yıl ig*  zerine

Engin  etin *

 zet Toplumlar geçmiŐte günümüze oranla daha benzer Őartlar altında olayları, durumları benzer Şekilde yorumlamıŐ; kültürlerini, medeniyetlerini inŐa ederken insanı etkileyen ve hatta aÇan unsurları bilge bakıŐları ve yorumlarıyla benzer Şekilde adlandırmıŐtır. Canlıları oluŐturduėu düŐünülen unsurlar, bu unsurların dengesizliğinin bedenlerde sebep olduğu hastalıklar Batı'dan Doğu'ya benzerlik gösterir. Bu unsurlardan biri r zg rdır (Skr. *v ta*,  in.   *feng*, Uyg. *yıl / y el*). R zg r eski Hint felsefesinde ve tıp anlayışında canlıları oluşturan ve bedendeki dengesizliği h linde maddi ve manevi yanıyla birçok hastalığa sebep olan unsur olarak görülmüŐtür. Bu alıŐmada Uygurca metinlerde hastalık adı olarak *yıl ig / y el ig, yıl agrıg / y el agrıg* Şeklinde geçen ifadenin anlam özellikleri incelenmiŐ, İslam kültür çevresinden etkilerle Őekillenen Türk topluluklarının dillerinde de r zg r unsurunun sebep olduğu çeŐitli hastalıkların tarih  metinlerdekiyle benzerlik gösterdiği üzerinde durulmuŐtur.  inceden çevrilen metinlerde  ince   *feng bing* sözlerinin Uygurcaya bire bir çevrildiği görülmektedir. Söz konusu ibarenin bu Şekilde çevrilmesinin sebebi diğer dillerde olduğu gibi Türkçede de “yıl”in sebep olduğu hastalıkların / rahatsızlıkların geçmiŐte doğal olarak *yıl* s zc ğuyle adlandırılmıŐ olmasındır. GeçmiŐten günümüze ise tıp alanındaki geliŐmeler, yabancı dillerin etkisi ve örtmece gibi sebeplerle yeni hastalık adlarının ortaya çıkıŐına paralel olarak Uygurca metin yayınlarında, sözlüklerde ve araŐtırma eserlerinde metinlerin günümüze aktarıl-

* Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ecetin@cu.edu.tr; ORCID: 0000-0002-5720-9126.

ması esnasında da bu ve benzeri ibarelerin bire bir çeviriyle anlamlandırılmasının günümüz okuyucusu için yeterince açıklayıcı olmayacağı ve ibarenin metin bağlamı göz önünde bulundurulduğunda farklı şekillerde anlamlandırılmasının daha uygun olacağı düşünülmekte, sözcük tanımlamalarının sözcüğün bir yönüne değil, bütün yönlerine temas etmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Anahtar sözcükler: Eski Türkçe, Uygurca, Eski Hint tıbbı, Eski Türk tıbbı, *yél ig*.

Abstract: *On Uyghur yél ig*

Communities interpreted events and situations in a similar way in the past compared to today, under similar conditions. While building their cultures and civilizations, they named the elements that affect and even exceed human beings in a similar way through their perspective of wisdom and interpretations. The elements that are thought to form living things and the diseases caused by the imbalance of these elements in the bodies show similarities from the West to the East. One of these elements is the wind (San. *vāta*, Chin. 風 *feng*, Uig. *Yél / yéél*). In ancient Indian philosophy and in the medical field, wind has been seen as a factor that creates living things and causes many diseases, both material and spiritual, in the event of an imbalance in the body. In this study, the semantic features of the expression *yél ig / yéél ig*, *yél agrıg / yéél agrıg* as the name of the disease in Uyghur texts are emphasized. It has been emphasized that various diseases caused by the wind in the languages of Turkish communities shaped by Islamic culture are similar to those in historical texts. In Chinese translation texts, Chinese 風病 *feng bing* words are seen as a literal translation into the Uyghur language. The reason why it is translated this way is that diseases caused by breeze (*yél*) have been called “*yél*” in Turkish, like in other languages, in ancient times. Through the course of time, developments in the field of medicine have led to the emergence of new disease names, due to the effects of foreign languages and euphemisms. It is considered that a literal translation of these phrases, in Uyghur texts, dictionaries, and studies, is not clear enough today, and it would be more appropriate to interpret them in different ways when the context of the text is taken into

account. It is stated that word definitions should touch on all aspects of the word, not just one.

Key Words: Old Turkic, Uyghur, old Indian medicine, old Turkish medicine, *y l ig*.

Giriş: Atas zleri, deyimler, bitki adları, yiyecek iecek adları ve giyim kuşam nesnelere adları gibi hastalık adları da milletlerin tecr besine, bilge bakışına, kültürüne, hayatı ve olayları değerlendirişine dair izler taşır. R zg r (hava) dar anlamda varlıkları, geniş anlamda evreni var eden dört veya beş unsurdan biri olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu dört veya beş unsur bütün varlıklar için birçok anlamda önemli kavramlar olarak öne çıkar. Buna paralel olarak r zg r; bütün topluluklarca önemsenmiş, kültürlerde maddi ve manevi yönleriyle kendine yer bulmuştur. Uygurca metinlerde *yıl ig* / *y  l ig*, *yıl agrig* / *y  l agrig* vb. şeklinde tespit edilen hastalık adları hem bu dönemde hem de sonraki dönem ve sahalarda farklı anlam özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bu alışmada Uygurca metinlerde karşılaşılan *yıl ig* / *y  l ig*, *yıl agrig* / *y  l agrig* ibarelerinin anlam özellikleri üzerinde durulacaktır.

t nl(ı)gların  barça y r suv oot y  l kök kalık tılagında b ter et zleri bo beş uguşlar yıgılda b ter et zleri saıldılda örtü kent  barur t z uguşlarına (Abh.Sh  4291-4294) cümlesinde görüldüğü gibi canlıları oluşturan dört (*t rt m(a)habut*, *t rt mahabutlar*) veya beş unsur (*b ş mahabut*, *b ş uguşlar*) su, ateş, r zg r, ateş ve gök (uzay) olarak kabul edilmiştir. Bu unsurlardan olan r zg r kavramı Sanskritçe *v yu* वऱु *“r zg r, hava, beş unsurdan biri; r zg r tanrısı”* (MW: s. 942); *v yu-dh tu* वऱुधातु *“hava unsuru”* (MW: s. 942; Tokyürek 2014: s. 246) ve *v ta* वऱु *“esinti, hava, r zg r, r zg r tanrısı”* (MW: s. 934) terimi ile karşılanmıştır. Bu terimin incedeki karşılığı 風 *feng* (G: 3554) ve 風大 *feng da* (G: 3554 10470) Uygurcadaki karşılığı da *yıl m(a)habut* (Wilkens 2021: s. 885), *yıl uguşı* (Abh.Sh  B1769, B1761), *y ldir*. Eski Hint anlayışında *v ta* r zg r unsurudur ve hafiflik, sertlik, şişkinlik, incelik, soğukluk, sıcaklık gibi havanın bütün h llerini barındırır. Aynı zamanda vücudun hava ile ilgili bütün olaylarından sorumludur. Böylelikle nefes

ve konuşmadan başlayarak sindirim sistemi, dolaşım sistemi, kasların ve organların hareketleri gibi çok farklı sistemlerde etkin olan bir unsurdur. Bunun sonucu olarak da vücuttaki iltihaplı şişlikler, ateşler, karın sertliği ve bundan kaynaklanan sorunlar rüzgârın (Uyg. *yél / yéél*) sebep olduğu durumlar olarak yer bulmuştur (ED: 916a; Tokyürek 2014: s. 246-247; 2021: s. 166-169). Hint felsefesindeki söz konusu dört veya beş unsur anlayışı İslam felsefesinde eski Yunan felsefesinin etkisiyle dört unsur olarak kendini gösterir. Başlangıçta *ustukussât-ı erbaa*, *erkân-ı erbaa* vb. terimlerle karşılanan bu kavram daha sonra yerini anâsır-ı erbaa terimine bırakmıştır (Karlığa 1991: s. 149). Canlı bedenini oluşturan unsurlar bedende bir denge üzere konumlanmıştır. Bu dengenin bozulması ise türlü hastalık ve rahatsızlıkların oluşumuna sebep olur. Hint tıbbında insan bedeninde hastalık meydana getiren üç unsur (*tri-doşa*) *rüzgâr* (Uyg. *yél*), *safrâ* (Uyg. *sarıg*) ve *balgam*dır (Uyg. *leş(i)p* < ToHB.) üç şeytan olarak ifade edilmiştir. Ayrıca bu üçünün birleşmesi (Uyg. *sanipat* << Skr.) sonucu da birçok hastalık oluşur.¹ Benzer bir yaklaşımı Eski Mısır'da ve Eski Yunan'da da görürüz. Eski Yunan'da Hipokrat'ın geliştirdiği bir anlayış olarak canlıyı oluşturan dört unsura karşılık bu unsurların dengesizliği sonucunda canlının bedeninde hastalıklara yol açan dört unsur bulunur. Bunlar *kan*, *balgam*, *sarı safrâ* ve *kara safrâ*dır. İslami tıp anlayışı da buradan esinlenerek bu unsurları *ahlât-ı erbaa* şeklinde tanımlamıştır (Demirhan Erdemir 1989: s. 24).

Geleneksel Hint tıp anlayışının bir etkisi olarak Uygur metinlerinde karşılaşılan *yél ig*, *yél tözlüg ig*, *yél agrıg*, *yél tözlüg agrıg* ve *yél tıtaglıg ig toga* dışında *yél tözlüg ötüil* (Heilk. II 1 54), *yél tumlug tözlüg isig* (Heilk. II 1 40, 60), *yél tumlug tözlüg kulgak agrıg* (Heilk. II 1 100), *yélleş(i)p küçintin ünmiş kart* (Heilk. II 1 17) vb. ibareleri görmek mümkündür.

İnceleme: Aşağıda yer alan ilk beş cümlede geçen *yél ig* ibaresi Çince'den çevrilen Uygurca metinlerdeki 風病 *feng bing* (G. 3554 9300) [風 *feng* “rüzgâr”, 病 *bing* “hastalık”] sözlerinin bire bir

¹ Zieme-Kara 132-133 (683. Satıra ait not), Scharfe 1999: s. 611, AYUçar 2013: s. 196), Tokyürek 2014: s. 246-247, Kılıç Cengiz 2021: s. 270.

karşılığı olarak kullanılmıştır. Aslında bu ibare yapı bakımından Türkçede “r zg r hastalığı” şeklinde anlaşılsa da anlam bakımından “r zg rın sebep olduğu hastalık” olarak anlaşılması gereken bir ibaredir. Nitekim  ince       feng bing sözlerinin aşağıdaki (7) ve (8) numaralı cümlelerde *yıl t zliğ ig* şeklinde çevrilmesi bunun başka bir işaretidir. (9) numaralı cümlede yer alan AY’den alınan *y el tıltaglığ ig toga* ibaresi ise  ince metindeki     feng (T. 665.16.448a28) sözünün karşılığı olarak çevrilmiştir.  ince metnin bağlamında hastalıktan söz edildiği ve cümlenin önceki ve sonraki kısımlarında     bing sözü tekrarlandığı için burada     feng bing sözlerinin tekrarlanmasına gerek duyulmamış sadece     feng sözü kullanılmakla yetinilmiş olmalıdır. Uygurca metinde ise bu bölümün öncesinde *ig* ve *ig agrığ* sözleri kullanılmasına rağmen     feng sözü *y el tıltaglığ ig toga* olarak çevrilmiştir. Aşağıda yer alan (1) ve (6) numaralı cümlelerde *yıl ig* ve *yıl t zliğ ig* ibareleriyle romatizmal ağrılara atıf yapılmıştır. (2), (3), (5), (7) ve (8) numaralı cümlelerde genel olarak r zg rın yol açtığı hastalıklara gönderme yapılmış, (4) ve (9) numaralı cümlelerde ise yine r zg r unsurunun sebep olduğu bağırsaklardaki gaz sorununa ve mide rahatsızlıklarına atıf yapılmıştır. Clauson, *l y :l* maddesi içinde geçen, Heilk. I 13’te tespit edilen *yıl ig* söz grubunu “şişkinliğin neden olduğu hastalık” olarak aktarmıştır. (ED: s. 916). Batmaz, Uygur Türkçesi metinlerinde geçen tıp terimlerini ele aldığı çalışmasında *yil ig* söz grubunun “yel hastalığı, gaz hastalığı” anlamında kullanıldığını bildirmiştir (2013: s. 100). Batmaz’ın çalışmasında, ibarenin çoğunlukla “yel hastalığı” şeklinde Türkçeye aktarıldığı görülür. Wilkens de *Handwörterbuch des Altuirischen* adlı eserinde *yıl ig* ibaresini “r zg r (Skt.v ta) (kaynaklı) hastalık, romatizma” olarak tanımlamıştır (2021: s. 886). Aynı çalışmada, *yıl igliğ* ibaresinin de “r zg r (Skt. v ta) (kaynaklı) hastalıklı, romatizmalı” olarak verildiği görülür (2021: s. 885).

(1) *pahşi ...  nre y el igliğ ... erdi k niņe  lgi [adaki] kağıp ootka k ymış [te]g bizin bi ekin san mış teg ertin  agrıkanur erdi* (HT III 419) “Usta önceden romatizmaya (?) yakalanmıştı. Her defasında eli ayağı kasılıp ateşler içinde kavrulur gibi ya da bıçak saplanırmış gibi büyük bir acıyla kıvranırdı” (HT III s. 77).

(2) *yèl igligke içirgü ol kayınturmuş yağları sarıg igligke içürgü ol sökitgülik edlerig [eçlerig] lèşip tözlüg igligke kusitgu emler yaraşur sanipat tözlüg igligke bo üç emler barça yaraşur² (AYUçar IX 617).*

“Rüzgâr [kaynaklı] hastalık için erimiş yağları içirmek gerekir. Safra [kaynaklı] hastalık için doğranmış etleri yedirmek gerekir. Balgam kaynaklı hastalık için kusturacak ilaçlar yararlıdır. Saḡnıpāta kaynaklı hastalığa, bu üç ilacın hepsi uygundur” (AYUçar IX s. 114).

(3) (...) *iki[re]r bakır [mün] birle [içür]ser alku bekender arış iremeyig (?) ... [i]çgüsi siñimeme ... g t makıg boguz tamak ar agrımakıg t[in] beklen[mekig] ... ilikip ênçsiz bolmakıg alku yèl igig öñetür (Heilk I 13)*

“İkişer ölçü et suyu içilirse bütün gırtlak (ve) boğaz hastalıklarına, sindirim rahatsızlıklarına, nefes darlığına, huzursuzluğa ve rüzgardan kaynaklanan hastalıklara iyi gelir.”

(4) *bor ugrınta yèl ig bulganmış erser öñedür çupagan nara sınçgan vsada uruğı yalgagu tuz bo otlar barça tüz küñçit yağına barlap bor birle içürser bor içip yèl ig tepremiş erser öñedür (Heilk. II 3 38, 40)*

“Şarap sebebiyle rüzgâr kaynaklı hastalık (şişkinlik) hasıl olmuş ise bu iyileştirir. Hünnap tohumu, nar tohumu, demirhindi, ajovan tohumu ve yalama tuzu bu ilaçlar eşit şekilde susam yağına damlatılarak şarap ile içirilirse şarabın sebep olduğu rüzgâr kaynaklı hastalık (şişkinlik) iyileşir.”

(5) *yèl iglig kişi-ler-ke içürtükde küñçit yağ-ın tört mħabud-lar-ı ükligü-siñe aşılgü-sıña artukrakıg êyin udu bolmış teg tēp (Abh.Shō. 2818.)*

“sindirim rahatsızlığı olan kişilere susam yağı içirilirse dört unsurun artırılması fazlasıyla sağlanmış olur.”

(6) *adak agrıgka em küñçitig kavırup lan sokup koyn süti birle kaşıdurup agrıg yērke yaksar yèl tözlüg agrıg öñetür (Heilk. I 139)*

“(…) ayak ağrısına ilaç (olarak) susam kavrulup dövülerek koyun sütüyle karıştırılır (ve) ağrıyan yere sürülürse rüzgâr kaynaklı hastalık iyileşir.”

² “Bei der Krankheit des Windes (soll) man Schmelzbutter verordnen; wenn jemand an der Hitze leidet, ist die harıtakı gut; bei der Krankheit des Schleimes soll man für Erbrechen sorgen; bei (den Krankheiten, die auf) der Kombination (beruhen), muss man (alle) drei Arzneien geben” (NobelChin. s. 319).

(7) *kayu  dde tepren r y el tözlüg ig et zte kayu  dde bulgayur sarıg tözlüg ig agrıg*³ (AYUçar IX 525).

“Hangi zamanda, bedende r zg r kaynaklı hastalık (Skr. *v ta*) yayılıyor, hangi zamanda safra kaynaklı hastalık (Skr. *pitta*) [bedene] bulaşılıyor” (AYUçar IX s. 103). “(Wenn) die Wesen die vier (Arten von) Krankheiten haben, (nämlich) die Krankheit des Windes, der gelben Hitze,” (NobelChin. s. 316).

(8) *yazkı  dler i inte y el tözlüg ig t r y r k z bo (düz. k zki)  dte k ced r isig tözlüg sarıg [ig] kış  dlerte bulgamur sanıpat atl(ı)g katıgıg ig* (AYUçar IX 590-591).

“Yaz mevsiminde, r zg r kaynaklı hastalık oluşur, göz döneminde ateş kaynaklı safra hastalığı artar. Kış mevsiminde [de] *samnip ta* adlı birleşik hastalık harekete geçer.” (AYUçar IX s. 111).

(9) *aş sıymışte k n tepren r y el tıltagıg ig toga  din b(e)lg sin bilmiş k(e)rgek*⁴ (AYUçar IX 610).

“R zg r kaynaklı hastalık (Skr. *v ta*), yemek sindirildikten sonra harekete geçer. [Bu nedenle, hekimin hastalıkların oluş] zamanını ve [hastalıkların] al metlerini bilmesi l zımdır” (AYUçar IX s. 114).

İslami tıp anlayışında yukarıda da söz edildiği gibi bedende hastalığa sebep olan unsurlar dört türlüdür: *bilgi kim hıltlar dört-d r ol d rd y birisi kandur ve birisi balgam-dur birisi şafradur birisi sevd dur amma kan issid r yaşıdur nite-kim y el miz cı dağı issid r yaşıdur* (TM 6b/5-7). Budist felsefede canlıları oluşturun beş unsurdan söz edilmekte, vücuttaki  c unsurun dengesizliğinin türlü hastalıklara yol açtığı düşünülmektedir. Eski Yunan felsefesi ve tıp anlayışından beslenerek geliştiği düşünülen İslam anlayışında ise dengesizliğinin bedende hastalığa yol a tığı d ş n len dört unsurdan s z edilmektedir. Anadolu’da gelişen tıp anlayışı her ne

³ “... im Sommer entstehen die Krankheiten des Windes, im Herbst mehrt sich die Hitze und im Winter erstehen die (Krankheiten von allen) drei zusammen” (NobelChin s. 318); ‘In the spring *şleşman* arises, in the summer *v ta* illnesses come, in the autumn season *pitta* increases, and in winter season the three arise together’ (Salguero 2013: s. 34).

⁴ “... nachdem (die Speise) verdaut ist, entsteht (die Krankheit) aus dem Wind. So muss man in Übereinstimmung mit den Zeiten die Krankheiten erkennen.” (NobelChin. s. 318).

kadar İslami düşünce sisteminden beslenmiş olsa da burada *yél* sözcüğü ile kurulan hastalıklar, çok şekilli olması bakımından geleneksel Hint tıp anlayışındaki rüzgârın sebep olduğu hastalıklara benzemektedir. Tabii burada eski toplumların birbirini etkilemesinin yanında toplumların benzer koşullar altında doğadaki unsurları benzer şekilde yorumlamalarının da etkisi söz konusudur. Rüzgâr unsurunun sebep olduğu hastalıklar konusunda gerek Anadolu’da yazılmış ilk tıp kitaplarında gerekse dönemin diğer eserlerinde ve *Derleme Sözlüğü*’nde Uygur metinlerindeki kullanımlara benzer örnekleri görmek mümkündür. Örneğin, *Tuhfe-i Mübârizî*’de (Erdağ Doğuer 2013: s. 233) *yél* sözcüğü “mide ve bağırsak gazı” anlamı dışında “romatizma” için de kullanılmıştır. Bunun gibi *yél* sözcüğünün *Edviye-i Müfredde*’de (Canpolat ve Önler 2016: s. 196), *Müntahab-ı Şifâ*’da (Önler 2019: s. 554), *Yâdigâr-ı İbn-i Şerîf*’te “bağırsak gazı; romatizma” için kullanıldığı ve “hastalık etkenlerinden” olduğu belirtilmiştir (Okutan vb. 2004: s. 731). Benzer şekilde Eski Oğuzcanın tarihi en eskiye giden sözlüklerinden olan *Bahşayış Lugati*’nde (Turan 2017: s. 192) geçen *yellen-* sözcüğü de “testis şişmesi ve sancısı, fituk olmak” anlamında tespit edilmiştir. *Tarama Sözlüğü*’nde (s. 4489) geçen *Müntahab-ı Şifâ*’da tespit edilen *yel ağrısı* sözünün de “romatizma ağrısı” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. *Derleme Sözlüğü*’nde (XI s. 4230-4231) de *yel*, *yél* sözcüğü “ağrı, sızı, romatizma” anlamlarıyla tespit edilmiştir. Günümüz Türk dillerinin bazılarında da eldeki sözlük verilerine göre Eski Türkçe *yél* sözü ve türevlerinin benzer anlamlar için kullanıldığı görülmektedir. Azerbaycan Türkçesinde *yél*² sözcüğü “Romatizma hastalığının halk arasındaki adı (Altaylı 1994: s. 1240), Türkmencede *yellen-* fiili “2. İltihaplanmak (Tekin vb. s. 689), Yeni Uygurcada *yel* sözcüğü “1. Yel, rüzgâr 2. (tıp) Grip 3. Soğuk algınlığı 4. (tıp) Kanser. *yel yara* sifilis, frengi” (Necip 2008: s. 463), Kırgızcada *cel I* sözcüğü “kemik çürümesi, rim (hastalık)” (Yudahin s. 198) olarak tanımlanmıştır.

Sonuç: Budist çevreye ait metinlerde bire bir çeviri olarak yer alan *yél ig* ibaresi, bire bir çevirinin bir sonucu olarak bu şekilde, Eski Türkçe metinlerde rastlanan *türük bodun*, *ötüken yış*, *teve kuş* (KB) vb. eksiz belirtisiz isim tamlaması yapısında kurulmuş olsa da bu

ibare “r zg r kaynaklı hastalık” olarak anlaşılmalıdır. Metinlerde  incedeki       *feng bing* sözlerinin birçok yerde *yıl ig* yerine *yıl tözlüg ig*, *yıl tultaglıg ig*, *yıl t zli g agrıg* Şeklinde çevrilmiş olması da bunu destekler. Ayrıca metinlerin Türkçeye aktarılması esnasında *yıl* s zc g n n canlıların oluşumunda görev aldığı düşünülen dört veya beş; bedende hastalığa yol açtığı düşünülen    unsurdan biri olduğunu ve Sanskritçe *v ta*,  ince     *feng* karşılığında kullanıldığı da vurgulanmalıdır. Uygurca metinlerden alınan yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi r zg r unsurunun sebep olduğu hastalıkları birçok açıdan değerlendirmek mümkündür. Ateşli romatizmal hastalıklar, mide ve bağırsak rahatsızlıkları bunların başında gelir. *Yıl* sözcüğü hem toplumun doğaya ve doğal olaylara / durumlara bakışının hem de toplumlar arası etkileşimin bir sonucu olarak sadece Uygurca metinlerde değil, Türkçenin değerliik dönem ve saharlarında da benzer anlamları taşımaya devam etmekte, tarihi Türk yazı dillerinde olduğu gibi bugünkü Türk dillerinde de romatizmal hastalıklar, ateşe sebep olan iltihaplı hastalıklarla mide ve bağırsak rahatsızlıklarını anlatmak üzere kullanılmaktadır. Bu nedenle *yıl ig* ibaresi metnin bağlamına uygun olarak “romatizmal hastalık” veya “mide ve bağırsak rahatsızlığı” Şeklinde tanımlanmalıdır. Sözlüklerde *yıl ig* ibaresine sadece “romatizma” karşılığını vermenin bu ibarenin taşıdığı anlamları tam olarak ifade etmeye yetmeyeceği açıktır.

Kısaltmalar

- Abh.Sh  → Sh gaito, M. (2008).
ED → Clauson, Sir G. (1972).
G → Giles, H. A. (1912).
HT →  lmez, M. – Röhrborn, K. (2001).
MW → Monier-Williams, Sir M. (1899).
NobelChin. → Nobel, J. (1958).
TM → Erdağı Doğuer, B. (2013).

Kaynaklar

- Altaylı, S. (1994). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I – II*. İstanbul: Mill  Eğitim Bakanlığı Yayınları.
Batmaz, M. (2013). *Eski Uygur Türkçesinde Tıp Terimleri*. Ankara:

- Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Canpolat, M. – Z. Önler (2016). *İshâk bin Murad Edviye-i Müfrede*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish*. Oxford University.
- Demirhan Erdemir, A. (1989). “Ahlât-ı Erbaa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2. cilt, s. 24.
- Derleme Sözlüğü I-XII* (1981). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eliade, M. (2003). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi I-II-III*. (çev.: Ali Berktaş). İstanbul: Kambur Yayınları.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation I-II*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Erdağı Doğuer, B. (2013). *Hekim Bereket Tuhfe-i Mübârizî Metin-Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Giles, H. A. (1912). *A Chinese – English Dictionary. Second Edition, Revised and Enlarged*, Shanghai, China and London.
- Karlığa, H. B. (1991). “Anâsır-ı Erbaa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3. cilt, s. 149-151.
- Kılıç Cengiz, A. (2021). *Eski Uygur Dönemine Ait Tantrik Bir Metin: Sitâtaparatrâdhârañi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Monier-Williams, Sir M. (1899). *A Sanskrit-English Dictionary, Etymologically and Philologically Arranged with Special Reference to Cognate Indo-European Languages*, Oxford.
- Necip, E. N. (2008). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nobel, J. (1958). *Suvarṇaprabhāsottamasūtra, das Goldglanz-sūtra, ein Sankrittext des Mahāyāna-Buddhismus, I-Tsing's chinesische Version und ihre tibetische Übersetzung, Bd. 1. I-Tsing's chinesische Version Übersetzt, eingeleitet, erläutert und mit einem photomechanischen Nachdruck des chinesischen Textes versehen*, Leiden.
- Okutan, M. Y – D. Koçer – M. Yıldız (2004). *Tabîb ibn-i Şerîf Yâdigâr, 15. Yüzyıl Türkçe Tıp Kitabı Yâdigâr-ı ibn-i Şerîf*. İstanbul : Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği Yayınları.

-  lmez, M. – Röhrborn, K. (2001). *Xuanzangs Leben und Werk Teil 7, Die altt rkische Xuanzang Biographie III. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
-  nler, Z. (2019). *Hacı PaŐa (Cel l ddin Hızır) Müntahab-ı Őif , Giriş-Metin-S zl k*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Rachmati, G. R. (1930), “Zur Heilkunde der Uiguren I”, *SPAW* 1930, s. 451-473.
- , (1932) “Zur Heilkunde der Uiguren II”, *SPAW* 1932, s. 401-408.
- Scharfe, H. (1999). “The Doctrine of the Three Humors in Traditional Indian Medicine and the Alleged Antiquity of Tamil Siddha Medicine”. *Journal of the American Oriental Society* 119/4, s. 609-629.
- Semet, A. (2005). *Lexikalische Untersuchungen zur uigurischen Xuanzang-Biographie, Ver ffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, Xuangzangs Leben und Werk*, Band 34, Teil 8, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Sh gaito, M. (2008). 庄垣内正弘. *Uiguru bun Abidaruma ronsho no bunkengakuteki kenky * ウイグル文アビダルマ論書の文献学的研究 [*Uyghur Abhidharma Texts: A Philological Study*]. Kyoto: Sh kad .
- Soothill, W. E. ve Hodous, L. (1937). *A Dictionary of Chinese Buddhist Terms with Sanskrit and Pali Equivalents and a Sanskrit–Pali Index*. London.
- Salguero, P. C. (2013). “‘On Eliminating Disease’ Translation of the Medical Chapter from the Chinese Versions of the Sutra of Golden Light”. *eJournal of Indian Medicine* 6, s. 21-43.
- 大正新脩大藏經 *Taish  shinsh  daiz ky * (Haz. 高楠 順次郎 Takakusu Junjir , Watanabe Kaigyoku), T ky  1924-1935.
- Tarama S zl g * (1996). XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. vb. (1995). *Türkmence – Türkçe Sözlük*. Ankara: Simurg Yayınları.
- Tokyürek, H. (2014). “Eski Uygurcada  yurveda Tıbbı Ve Beş Unsur”. *Türkiyat Mecmuası* 24/2, s. 237-262.

- ___ (2021). *Eski Uygur Türkçesinde Tanrısal İnsan Anatomisi ve Fiziyojisi*. Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Turan, F. (2017). *Bahşāyīş bin Çalıça Bahşayīş Lügati*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uçar, E. (2013). *Uygurca Altun Yaruk IX. Tegzinç Diplomatik Neşir Usûlüyle Yayını, Tercüme, Açıklamalar ve Dizin*. İzmir: Dinozor Kitabevi Yayınları. [AYUçar IX]
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch - Deutsch – Türkisch, Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Yudahin, K. K. (2008). *Kırgız Sözlüğü I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. baskı.
- Zieme, P. – G. Kara (1978). *Ein uigurisches Totenbuch, Nāropas Lehre in uigurischer Übersetzung von vier tibetischen Traktaten nach der Sammelhandschrift aus Dunhuang British Museum Or. 8212 (109)*. Budapest: Akadémiai Kiado.